

CULTURA BOIAN ÎN TRANSILVANIA

Din epoca neolitică, în sud-estul Transilvaniei sînt documentate culturile Criș, cu ceramică liniară, Boian, și Cucuteni-Ariușd. Raportul de cronologie relativă dintre acestea a fost clarificat în regiune, în special prin observațiile făcute la Leț. Pe locul „Dealul Cetății” (Várhegy), pe teritoriul satului Leț în cadrul unei așezări cu stratigrafie complexă, un strat de cultură cu trei niveluri cuprinzînd resturi de tip Criș a fost descoperit la baza depunerilor arheologice. Acest strat este suprapus de un altul cu materiale de tip Boian. Următorul strat cu mai multe niveluri conține urme de locuire de tip Ariușd¹. Raportul dintre culturile Boian și Cucuteni-Ariușd a fost confirmat în ultimii ani, printre altele și la

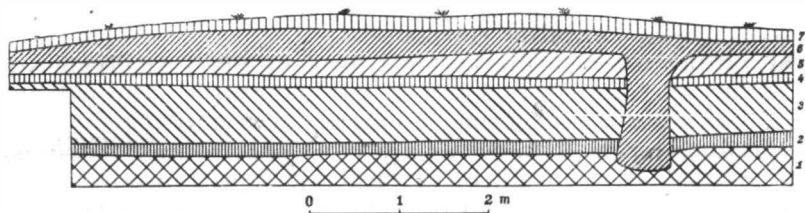

Fig. 1. — Profilul malului de nord al suprafeței săpate la Feldioara. 1) stratul de pământ viu, lut; 2), 4), straturi de sol vegetal vechi; 3) stratul de pământ cu materiale de tip Boian; 5), 6), stratul de pământ cu materiale de tip Ariușd; 7) stratul de sol vegetal recent.

Feldioara (r. Sf. Gheorghe), unde stratul de pământ de culoare cafenie-roșcată, gros de 0,56—0,66 m, cuprinzînd materiale de tip Boian, este suprapus de un altul de 0,24—0,36 m grosime, cu două niveluri, conținînd unelte, oase de animale și mai ales fragmente ceramice de tip Ariușd. Este demn de semnalat că între cele două straturi de cultură se observă o pătură subțire (0,10 m) de pământ de culoare neagră, sterilă din punct de vedere arheologic, formată datorită vegetației, în perioada de după părăsirea așezării de către purtătorii culturii Boian și pînă la stabilirea

¹ Ion Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț-Várhegy*, în *Materiale*, 111, 1957, p. 59—62.

pe același loc a comunității Cucuteni-Ariușd. Limita superioară a solului de origine vegetală este orizontală, despărțind clar cele două straturi de cultură² (fig. 1).

De curind, în trei puncte din SE Transilvaniei au fost descoperite complexe aparținând culturii cu ceramică liniară la Rupea, Hărman și Bancu. La Rupea un ciob liniar s-a găsit întâmplător pe același loc cu altele de tip Criș³. La Hărman, în cadrul așezării neolitice, s-au descoperit fragmente ceramice de tip Criș și o serie de cioburi aparținând culturii cu ceramică liniară. Raportul stratigrafic între cele două așezări suprapuse încă nu a fost precizat la Hărman⁴. Despre rezultatele de la Bancu, datele publicate sînt încă extrem de puține. Subliniem că acolo în cuprinsul aceleiași stațiuni s-au găsit materiale liniare și altele de tip Boian⁵. Existența celor două așezări aparținând culturii cu ceramică liniară (Hărman și Bancu) și a celorlalte complexe de același fel din centrul Transilvaniei⁶, precum și lipsa totală a unor astfel de așezări din V și NV țării noastre, constituie o dovadă că ne aflăm în fața resturilor de locuire a unor comunități ale culturii amintite pătrunse în Transilvania dinspre Moldova⁷, în perioada de timp dintre culturile Criș și Boian. În această privință ne sprijinim pe observațiile stratigrafice de la Perieni⁸ și pe faptul că la Cipău, în centrul Transilvaniei, groapa unui mormînt atribuit culturii cu ceramică liniară străbate un strat de cultură Criș⁹. Între acestea și cultura Boian (faza Giulești cunoscută de multă vreme), în SE Transilvaniei¹⁰ se intercalează în timp cultura cu ceramică liniară și unele elemente de tip Bolintineanu, documentate prin cîteva cioburi caracteristice descoperite de curind la Hărman¹¹.

De multă vreme se duc discuții dacă în SE Transilvaniei cultura Boian a avut o evoluție locală sau dacă comunitățile ei au pătruns acolo venind din altă parte gata formate. Fărerile erau împărțite.

Unul dintre specialiști, pornind de la părerea că fragmentele ceramice cu decor excizat au ajuns în SE Transilvaniei prin intermediul culturii Tisa, consideră că mai apoi aceste elemente ar fi trecut Carpații contribuind la formarea culturii Boian¹². Această ipoteză nu mai poate fi menținută.

² Săpăturile de la Feldioara (r. Sf. Gheorghe) le-am efectuat în toamna anului 1963, pe locul „La Cetate”.

³ Vladimir Dumitrescu, *O descoperire cu ceramică Criș și cu ceramică liniară în Transilvania de sud-est*, în *Omagiul lui C. Daicoviciu*, București, 1960, p. 162–165.

⁴ Informații primite de la Alexandrina D. Alexandrescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁵ Dorin Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1963*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 553, nr. 10.

⁶ Eugen Comșa, *Considerații cu privire la cultura cu ceramică liniară de pe teritoriul R. P. R. și din regiunile vecine*, în *SCIV*, XI, 1960, 2, p. 223–224.

⁷ *Ibidem*, p. 240.

⁸ M. Petrescu-Dimbovița, *Sondajul stratigrafic de la Perieni*, în *Materiale*, III, 1957, p. 65–79.

⁹ N. Vlassa, *Cultura ceramicii liniare în Transilvania*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 240–241.

¹⁰ Hermann Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 20–25.

¹¹ Informații primite de la Alexandrina D. Alexandrescu.

¹² M. Roska, *Die Kerbschnittverzierte Keramik in Siebenbürgen*, extras din *Közlemények*, 1940, 1, Debrecen, p. 25.

Alți cercetători susțineau, fără a avea la data respectivă nici un fel de dovezi arheologice, că această cultură s-a format în Muntenia și de acolo comunitățile ei ar fi trecut peste Carpați în SE Transilvaniei ¹³.

După o altă părere, cultura Boian s-ar fi format în două zone diferite : una în Banat și SV Transilvaniei și o a doua zonă ar fi fost în sudul Munteniei. Comunitățile Boian din SV Transilvaniei s-ar fi răspândit apoi spre est, de-a lungul Mureșului și al afluenților săi, ajungând în vestul Moldovei ¹⁴ și, se subînțelege, în SE Transilvaniei. Temeiul ipotezei îl constituiau cioburile cu decor excizat, asemănătoare cu cele din sud-estul provinciei, descoperite în centrul și SV Transilvaniei în diferite așezări ¹⁵. Numărul descoperirilor era oarecum în sprijinul ipotezei menționate. Cu un deceniu în urmă, cu prudență, arătam că fragmentele ceramice cu decor excizat din SV Transilvaniei fie au aparținut culturii Boian, fie au ajuns acolo pe calea unor legături de schimb între membrii comunităților Boian și purtătorii culturii Turdaș ¹⁶, dar încă de pe atunci era evident că în SV provinciei era documentată cel mult o fază evoluată a culturii Boian și nu existau nici un fel de indicii că acolo s-ar fi produs o evoluție locală a culturii menționate. În anii din urmă am vizitat toate muzeele din Transilvania, în care se păstrează fragmente ceramice cu decor excizat găsite în sudul provinciei. Am studiat amănunțit majoritatea acestor cioburi și am discutat cu descoperitorii despre condițiile de aflare. În toate punctele unde s-au găsit astfel de cioburi sînt așezări de tip Turdaș-Petrești. Din fiecare complex s-au scos la iveală numai loturi mici de cioburi cu decor excizat. În nici o așezare nu s-a delimitat un strat de cultură numai cu astfel de materiale. Majoritatea cioburilor cu decor excizat care au fost atribuite fazei Giulești-Boian sînt de fapt lucrate din altfel de pastă decît cea tipică acestei faze ¹⁷. Unele sînt modelate chiar din pastă caracteristică culturii Petrești. Pe cîteva cioburi, pe lîngă excizie s-a păstrat chiar decor pictat de tip Petrești ¹⁸. În prezent, în cazul zonei și complexelor la care ne referim, nu poate fi nici o îndoială că ne aflăm în fața unor cioburi cu decor excizat dintr-o categorie ceramică aparținînd culturilor Turdaș și Petrești. Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor nu există nici o descoperire care să permită să admitem locuirea efectivă a comunităților Boian în SV și centrul Transilvaniei. Evident, nu includem posibilitatea ca un anumit procent de materiale de tip Boian propriuzise, să fi ajuns pe calea schimburilor (din SE Transilvaniei sau din NV Munteniei) ¹⁹ în diferite așezări Turdaș și Petrești din SV și centrul pro-

¹³ H. Schroller, *op. cit.*, p. 24—25.

¹⁴ Hortensia Dumitrescu, *Contribuții la problema originii culturii Precuțeni*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 65.

¹⁵ Eugen Comșa, *Stadiul cercetărilor cu privire la faza Giulești a culturii Boian*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 30, pl. I, nr. 40—45. De atunci numărul complexelor cu ceramică excizată de acest tip a crescut.

¹⁶ *Ibidem*, p. 43—44.

¹⁷ Ne referim la pasta amestecată cu cioburi pisate.

¹⁸ Informație Hortensia Dumitrescu, căreia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁹ Cioburi de tip Giulești s-au găsit — după cum ne informează D. Berciu — la Bravița (Valea Râii, r. Rm.-Vilcea), pe malul Oltului, de-a lungul căruia astfel de elemente puteau ajunge și în Transilvania.

vinciei. În consecință, și ipoteza la care ne-am referit nu mai poate fi menținută. La concluzia istorică amintită am ajuns, precum am arătat, pe baza studierii amănunțite a majorității materialelor din expozițiile și din depozitele muzeelor de la Cluj, Sibiu, Sebeș, Alba-Iulia și Deva. Amintim că, încă mai demult, D. Berciu, pe baza săpăturilor pe care le-a făcut la Petrești și la Alba-Iulia și-a exprimat îndoiala că purtătorii culturii Boian ar fi locuit în SV Transilvaniei. La aceeași concluzie ajunseser și Iuliu Paul de la Sibiu, în urma săpăturilor efectuate în câteva așezări (din preajma Sibiului) de tip Turdaș-Petrești. În funcție de datele prezentate, rezultă că aria de răspândire a comunităților culturii Boian din Transilvania a fost în realitate mult mai restrânsă decât s-a crezut pînă acum.

Conform ultimei ipoteze, în cadrul culturii Boian pe teritoriul țării noastre au fost două variante regionale. Una ale cărei comunități erau răspândite în regiunea de dealuri din NE Munteniei și din SE Transilvaniei și a doua care ar fi fost răspîndită în preajma Dunării. Variantele ar fi avut o evoluție paralelă²⁰. În prezent, cînd este demonstrată evoluția unitară (care în principal s-a produs în centrul Munteniei) a primelor două faze ale culturii Boian, nici această ipoteză nu mai poate fi luată în considerație.

Ținînd seama de documentarea actuală constatăm că deși în SE Transilvaniei este reprezentată o fază evoluată a culturii cu ceramică liniară, din regiune lipsește, pînă acum, cea de-a doua componentă a culturii Boian și anume cea principală, cultura Dudești; de aceea admitem că formarea culturii Boian a avut loc numai în acea regiune (partea centrală a Munteniei) unde sînt documentate temeinic cele două elemente componente. De aici rezultă o a doua concluzie, că elementele Boian au ajuns în sud-estul Transilvaniei din afară, indicînd deci pătrunderea unor comunități. Primele obiecte izolate (răspîndite pe cale de schimburi) sau chiar comunități Boian ajunse acolo sînt cele aparținînd fazei Bolintineanu²¹. Acestea însă ar putea corespunde numai unei pătrunderi izolate, fără ca, pînă acum, să se constate că acolo elementele Bolintineanu au constituit temeiul evoluției comunităților Boian din regiunea respectivă. Ele sînt, așadar, cel mult indiciul unei prime pătrunderi a comunităților Boian dinspre sud. De fapt, comunitățile Boian din SE Transilvaniei sînt legate din punct de vedere tipologic, și deci și cronologic, de etapa de sfîrșit a fazei Giulești, cînd comunități Boian originare din nord-estul Munteniei au străbătut prin trecătorile Carpaților și s-au răspîndit în sud-estul Transilvaniei (fig. 2), unde pînă în prezent se cunosc 18 așezări și complexe mai mici, izolate la: 1. Hărman²²; 2. Hălchiu²³; 3. Feldi-

²⁰ D. Berciu, *Prime considerațiuni asupra neoliticului din valea Dundrii inferioare în legătură cu descoperirile din județul Vlașca*, în *BMJV*, II, 1937, p. 37.

²¹ Informație de la Alexandrina D. Alexandrescu.

²² Informație de la Alexandrina D. Alexandrescu. Pe teritoriul comunei s-a găsit izolat un ciob Boian-Giulești.

²³ Fragmente ceramice la Muzeul regional Brașov.

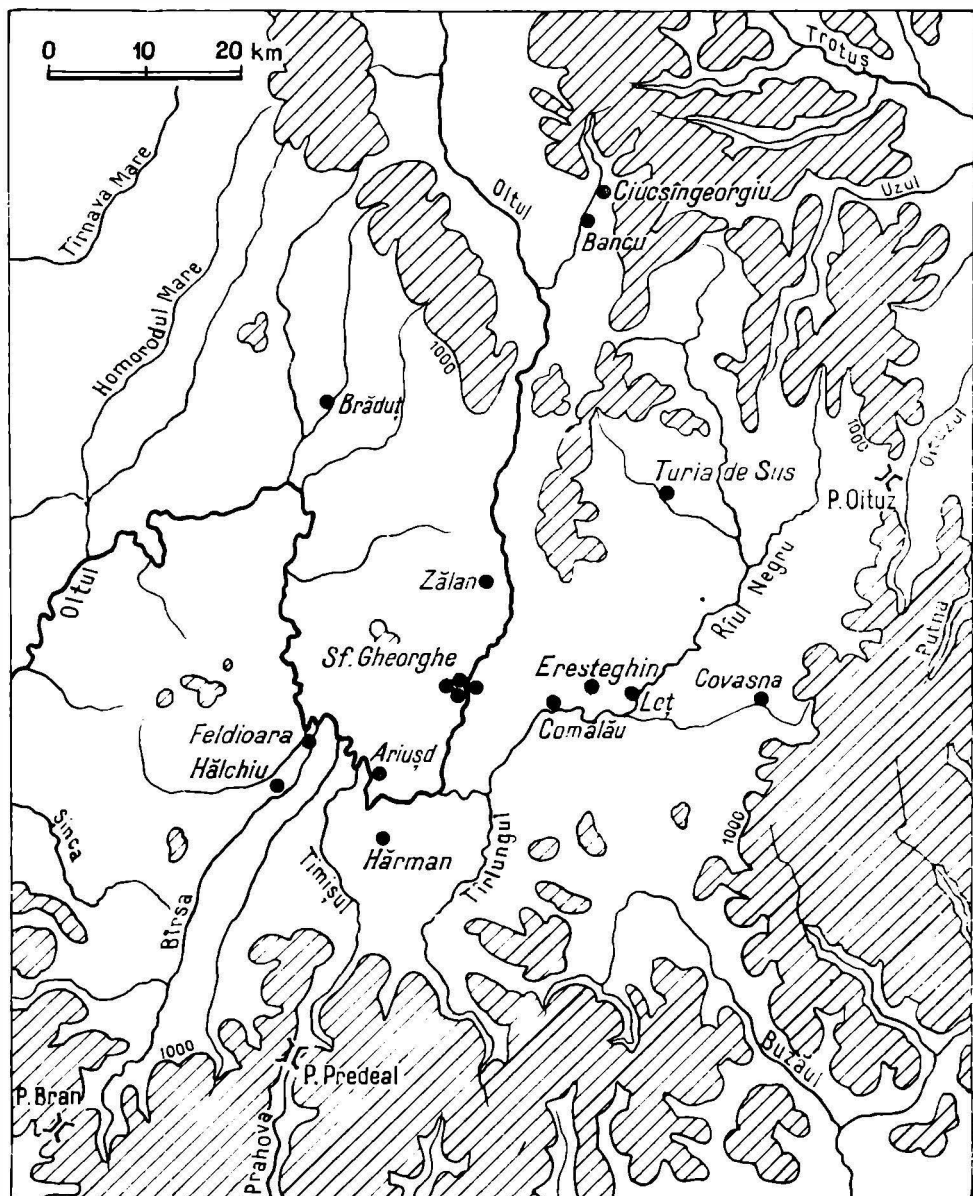

Fig. 2. — Harta descoperirilor de tip Boian din Transilvania.

oara ²⁴; 4. Ariușd ²⁵; 5. Covasna ²⁶; 6. Leț ²⁷; 7. Comălău ²⁸; 8. Eres-teghin ²⁹; 9. Sf. Gheorghe I ³⁰; 10. Sf. Gheorghe II ³¹; 11. Sf. Gheorghe III ³²; 12. Sf. Gheorghe IV ³³; 13. Zălan ³⁴; 14. Cernatu de Sus ³⁵; 15. Turia de Sus ³⁶; 16. Brăduț ³⁷; 17. Bancu ³⁸; 18. Ciuc-Sîngeorgiu ³⁹. Din cele arătate reiese că purtătorii culturii Boian pătrunși în Transilvania de SE s-au răspîndit treptat, au ocupat și s-au stabilit în regiunea din preajma cursului superior al Oltului și afluenților săi. Dacă studiem harta de răspîndire a comunităților Boian din această regiune și aceea a complexului cultural Turdaș-Petrești din sudul și centrul Transilvaniei, vom

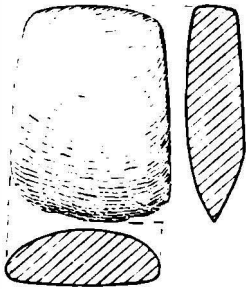

Fig. 3. *Feldioara*. Toporaș plat de piatră din stratul Boian.

constata că între limitele lor există o zonă foarte puțin cercetată din punct de vedere arheologic, unde lipsesc descoperirile de ambele tipuri, de aceea socotim că este posibil ca prin cercetările viitoare să se descopere așezări sau complexe mai mici ale purtătorilor culturii Boian și la vest de Munții Perșani. De asemenea, este foarte probabilă existența unor așezări Boian în valea Oltului, la nord de orașul Miercurea-Ciuc, pînă spre izvoarele râului.

În așezările Boian din preajma Oltului superior s-au descoperit unelte de silex și de gresie silicifiată. Dintre uneltele de silex sînt documentate lame simple lucrate din materie primă originară din partea de sud a zonei. Piesele de gresie silicifiată sînt într-un procent ridicat în comparație cu cele

de silex, deoarece în împrejurimi se găsește mai ales zăcăminte cu astfel de gresie și de alte roci înrudite (șisturile negre), care clivează ca și silexul. Bolovani de rocă puteau fi găsiți și în albiile pîraielor.

²⁴ Primele cioburi de tip Boian au fost descoperite încă de Iuliu Teutsch și păstrate la Muzeul regional Brașov. Despre ele ne-a vorbit prof. Ion Nestor, căruii îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale.

²⁵ M. Roska, *op. cit.*, p. 6, nr. 8 și p. 5, fig. 3/4.

²⁶ H. Schroller, *op. cit.*, p. 78, nr. 140.

²⁷ Székely Zoltán, *Săpăturile la Leț-Vârhegy (Trei Scaune)*, în *Materiale și cercetări de istorie veche a României*, București, 1951, p. 19-20; Ion Nestor, *Raport despre sondajele de la Leț-Vârhegy*, în *Materiale*, III, 1957, p. 59-62.

²⁸ H. Schroller, *op. cit.*, p. 78, nr. 139.

²⁹ Informații de la Székely Zoltán, căruii îi aducem mulțumirile noastre.

³⁰ H. Schroller, *op. cit.*, p. 78, nr. 156. Ciobul reprodus pe pl. 18/8 este din altă epocă.

³¹ *Ibidem*, p. 78, nr. 158.

³² Székely Zoltán, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe în cursul anului 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 241.

³³ Informație de la Kurt Floredt, căruii îi aducem mulțumirile noastre.

³⁴ Székely Zoltán, *Din activitatea științifică a Muzeului raional Mediaș*, fasc. 2, Mediaș, 1953, p. 15-16.

³⁵ Informație de la Székely Zoltán.

³⁶ M. Roska, *op. cit.*, p. 4, nr. 3; p. 5, fig. 3/1.

³⁷ G. Westen, *Ueber die Hügelgräber hinter Bardocz nächst im U'dvarhelyer Stuhl*, în *AVSL*, N.F., IX, 1, Brașov, 1870, p. 18-27.

³⁸ Dorin Popescu, *op. cit.*, p. 553, nr. 10.

³⁹ Székely Zoltán, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe în anul 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 243.

Topoare plate de piatră lucrate din roci vulcanice s-au găsit în mai multe așezări. Un toporaș plat găsit la Feldioara în dărîmătura malului poate fi atribuit stratului Boian. Unealta lucrată din rocă vulcanică, dură, de culoare cenușie, are forma dreptunghiulară cu secțiune plan-convexă, tăișul și muchia sînt arcuite (fig. 3). În regiunea la care ne referim se cunosc numai cîteva unelte mici de os. Dintre ele menționăm o dăltiță simplă de la Feldioara. Piesa a fost lucrată dintr-o așchie de os mare, de bovideu și tăișul i s-a realizat prin frecare, la una din extremități.

Ocupațiile principale ale purtătorilor culturii Boian de pe teritoriul Transilvaniei erau comune cu cele practicate de comunitățile înrudite din Cîmpia Română, anume : cultivarea primitivă a plantelor și creșterea pe scară redusă a vitelor. Prima dintre aceste îndeletniciri este documentată în toate așezările prin cantitatea mare de pleavă din pasta ceramică, prin urmele de paie păstrate pe bulgării de lipitură arsă și prin rîșnițele primitive de dimensiuni reduse. Un indiciu în același sens îl constituie găsirea în complexul de la Feldioara a două boabe carbonizate de grîu și a unui bob de mei. Pînă de curînd nu se cunoșteau date cu privire la animalele domestice crescute de purtătorii culturii Boian din acea regiune. În cursul săpăturilor de la Feldioara au fost adunate, în condiții stratigrafice clare, 24 de oase de animale. Majoritatea sînt fragmente și așchii de oase de bovine. Un os este de ovicaprină. În același complex s-au găsit fragmente din cîteva oase de animale sălbatice.

Ceramica din așezările Boian din sud-estul Transilvaniei, în funcție de pastă, forme și decor se împarte în trei categorii principale :

I. Ceramica de uz comun a fost lucrată din pastă amestecată cu multă pleavă (fig. 4 ; fig. 9/1 —11). Vasele de provizii erau modelate din fișii de circa 0,07 m lățime. Forma principală era borcanul, cu corpul puțin bombat sau bitronconic. Ca decor s-a folosit mai cu seamă barbotina neorganizată, cîteodată zgrunțuroasă, făcută pînă la buza vaselor. Uneori, de-a lungul marginii și spre fund se realiza cîte o fișie (de circa 0,05 m lățime) lustruită. Mai rar pe barbotină s-au trasat neglijent — cu degetele — dungii paralele, verticale sau oblice. Cîteodată, barbotina este asociată cu adîncituri făcute cu vîrf de degetului. De obicei vasele aveau la exterior culoare cenușie cu diferite nuanțe, mai rar culoare roz-roșie.

II. Pastă amestecată cu pleavă multă. Suprafața vaselor pentru a fi ornamentată era acoperită la exterior cu un strat subțire de lut fin (fig. 5). Dintre forme avem reprezentate : a) vase cu corpul bombat, cu gît cilindric puțin răsfrînt în afară ; b) dintr-un vas cu picior s-a păstrat un fragment de picior (circa 0,10 m diam.) ; c) capace cu partea de mijloc îngroșată și cu apucătoare. Subliniem lipsa totală a cioburilor din vasele cu prag în jurul gîtului, documentate în număr mare în sudul țării.

Decorul acestei categorii ceramice este alcătuit din motive excizate, asociate adesea cu grupuri de linii incizate. Decorul excizat se realiza prin două metode : a) mai întîi suprafața exterioară a vasului era lustruită și apoi benzile scobite erau făcute cu o lamă prin două tăieturi verticale, paralele după care se desprindea fișia de lut ; b) benzile se delimitau pe suprafața netezită a vasului și apoi se trasa banda cu un

instrument cu vârful îngust și arcuit. Astfel se desprindea dintr-o dată fișia de lut corespunzătoare benzii, după aceea suprafața vaselor era lustruită. Benzile excizate realizate prin aplicarea primei metode sînt mai regulate. În cazul complexului de la Feldioara, ele sînt de obicei înguste. Cea de-a doua metodă a dus la realizarea unor benzi mai largi

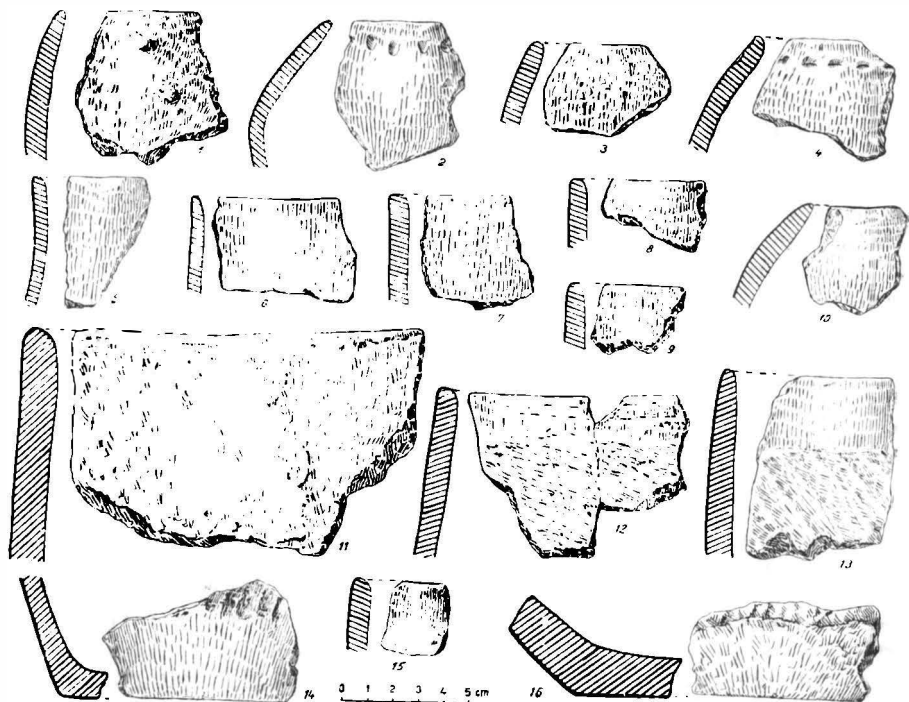

Fig. 4. — Feldioara. Fragmente ceramice de tip Boian, din vase de uz comun.

și neregulate (mai ales în urma lustruirii neatente). Cele două categorii de benzi scobite erau încrustate cu materie albă. Motivele ornamentale au caracter pozitiv, liniar și meandric. Numai pe două cioburi sînt motive alcătuite din benzi arcuite ce par a fi bucle de spirale. În jurul buzei borcanelor, la exterior, se făceau prin scobire șiruri de triunghiuri isoscele (cu vârful în sus) regulate, la intervale mici, aproape egale. Mai jos, pe gît, urma un grup de linii paralele incizate, orizontale, care adesea încadrează o suprafață restrînsă, dreptunghiulară, în chip de tablă de șah. Triunghiurile s-au folosit în șiruri cîte două, opuse la vîrf, pentru a mărgini de o parte și de alta muchiile unor vase. Se cuvine subliniată folosirea pe colțurile decorului excizat a unor triunghiuri mici scobite, simple sau mai des în formă de V. Pe un singur ciob de la Feldioara în cuprinsul unui grup de linii paralele orizontale, s-a făcut un șir de pătrățele scobite, în trepte, în chip de „scăriță”. Culoarea vaselor variază de la cenușiu deschis-

albăstrui pînă la negru și de la cafeniu-deschis roșcat pînă la roșu cărămiziu (rar, datorită probabil arderii secundare). În general predomină culoarea cenușie.

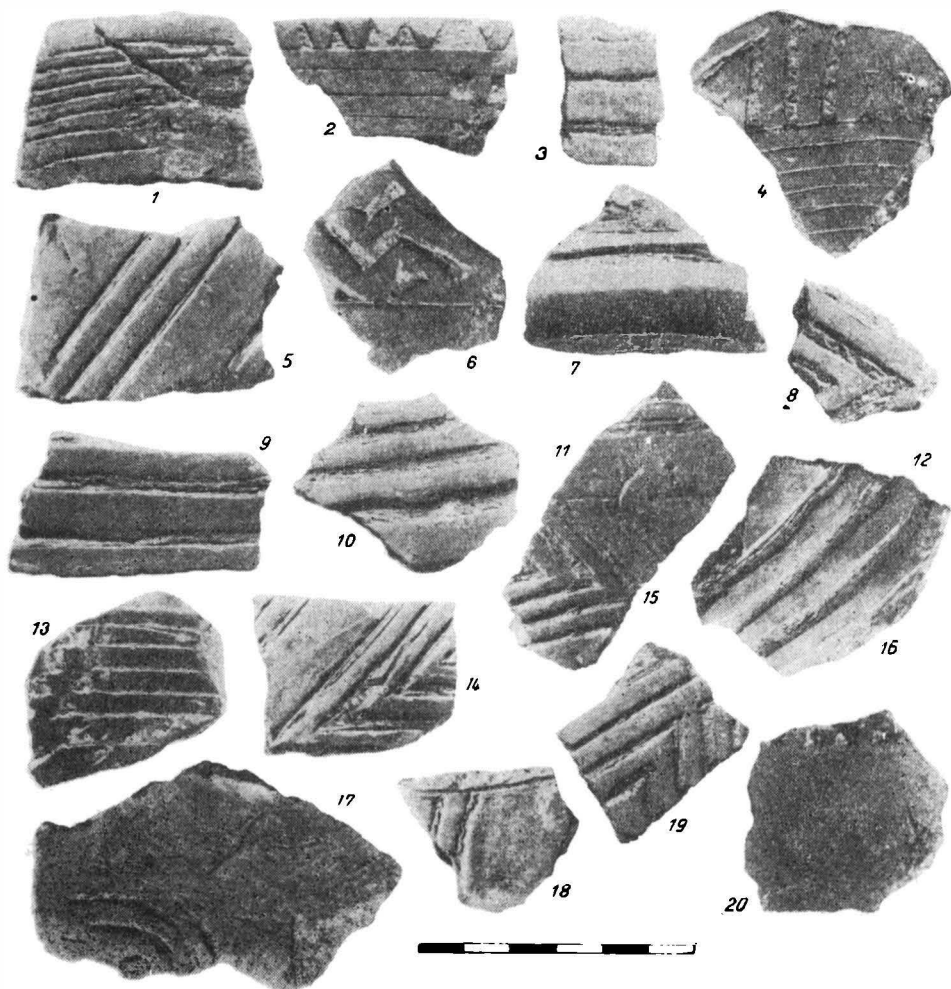

Fig. 5. -- *Feldioara*. Fragmente ceramice de tip Boian, din vase cu decor excizat.

III. Această categorie se subîmparte în două : a) Pastă de lut fin fără amestec de pleavă, foarte compactă, cu multă mică în compoziție. Semnalăm paharele cu partea de sus cilindrică, cu pereții subțiri și vasele piriforme svelte. Caracteristica principală a decorului constă în folosirea pe pahare a canelurilor extrem de fine, înguste (fig. 6 ; fig. 7 ; fig. 9/12—18). Fișile acoperite de caneluri orizontale, paralele (mai rar oblice), alternează de regulă cu benzi de cîte 2—3 linii incizate. Adesea spațiul dintre

cele două linii este acoperit de adincituri prelungi, verticale executate regulat sau la intervale inegale, împărțind fișia în pătrățele. Alteori s-au trasat linii verticale regulate la intervale egale. O altă caracteristică constă în folosirea creștăturilor mici de-a lungul buzei. Sistem utilizat pe pahare

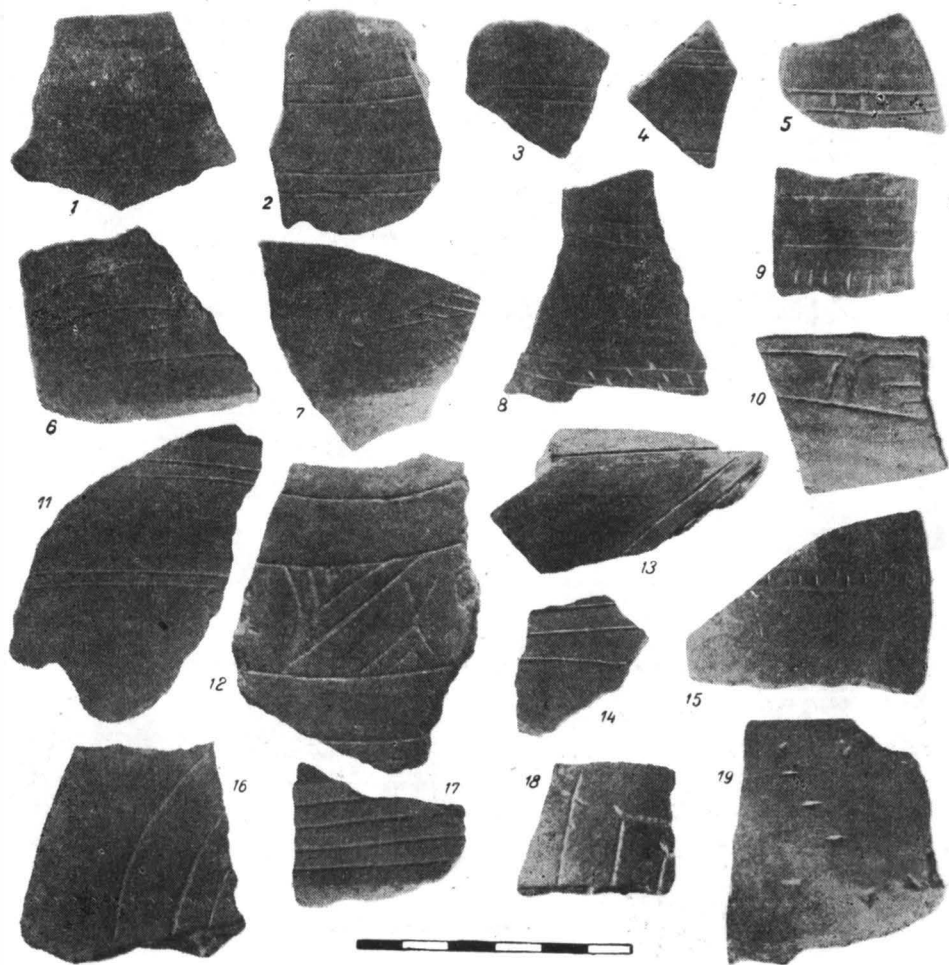

Fig. 6.—Feldioara. Fragmente ceramice de tip Boian, din vase cu decor canelat și incizat.

și rar pe castroanele grupeii *b*. În cazuri rare s-au făcut creștături extrem de mici pe orizontală, de-a lungul unei caneluri, și pe un singur ciob se observă îmbinarea motivului decorativ incizat specific grupeii *b* cu benzile de caneluri. Vasele grupeii au de obicei culoarea cenușie până la cenușiu-închis, rar gălbui sau roșcat (datorită unei arderi inegale). *b*) Pastă fină, amestecată cu pleavă. Cuncăștem vase bitronconice (între 0,06 și 0,15 m înălțime) vase cu gîtul cilindric și corpul bombat, scund (fig. 8 ; fig. 9/19—

26). Este caracteristică forma fundului, cu o adâncitură pronunțată, regulată, din afară spre interior. Forma principală este castronul, cu partea superioară aproape cilindrică. Pe majoritatea cioburilor se observă linii incizate paralele și orizontale. Motivul ornamental specific grupului

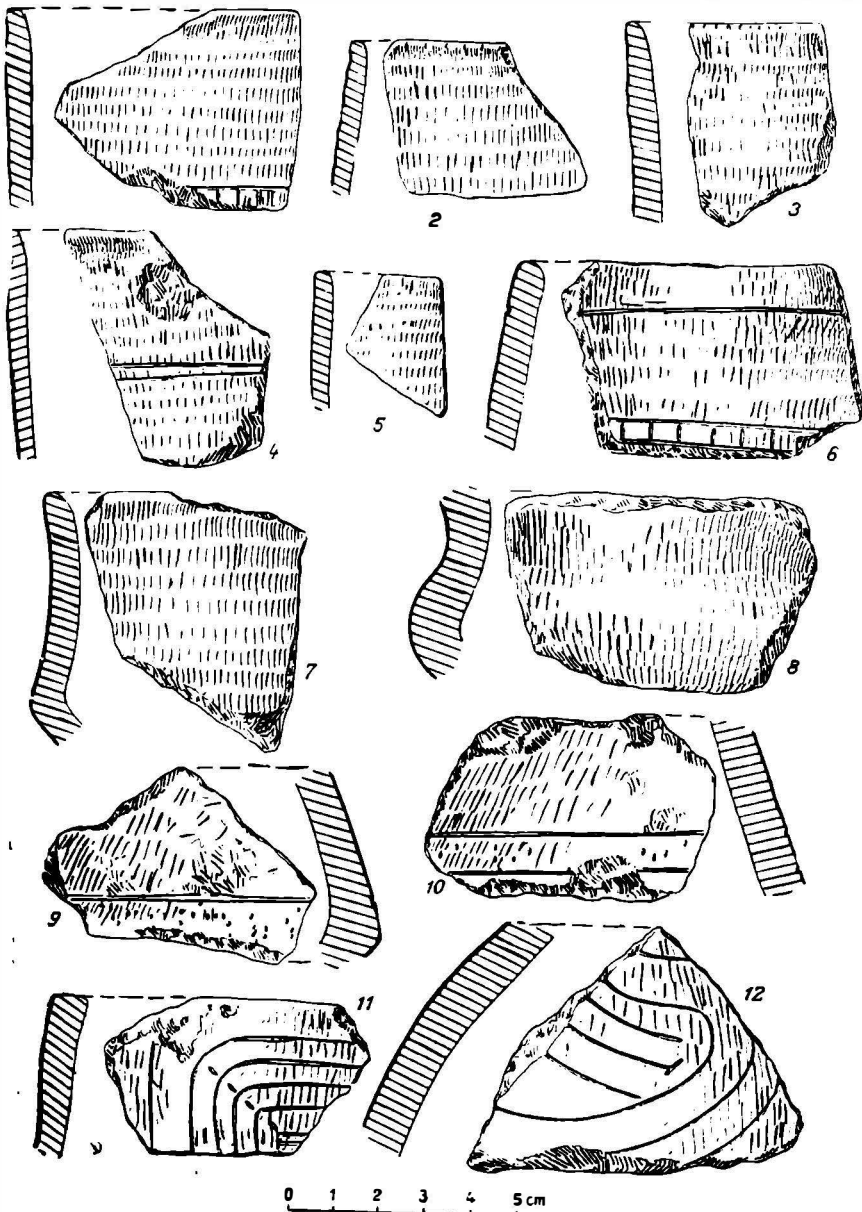

Fig. 7. — Feldioara. Fragmente ceramice de tip Boian, din vase cu decor canelat și incizat.

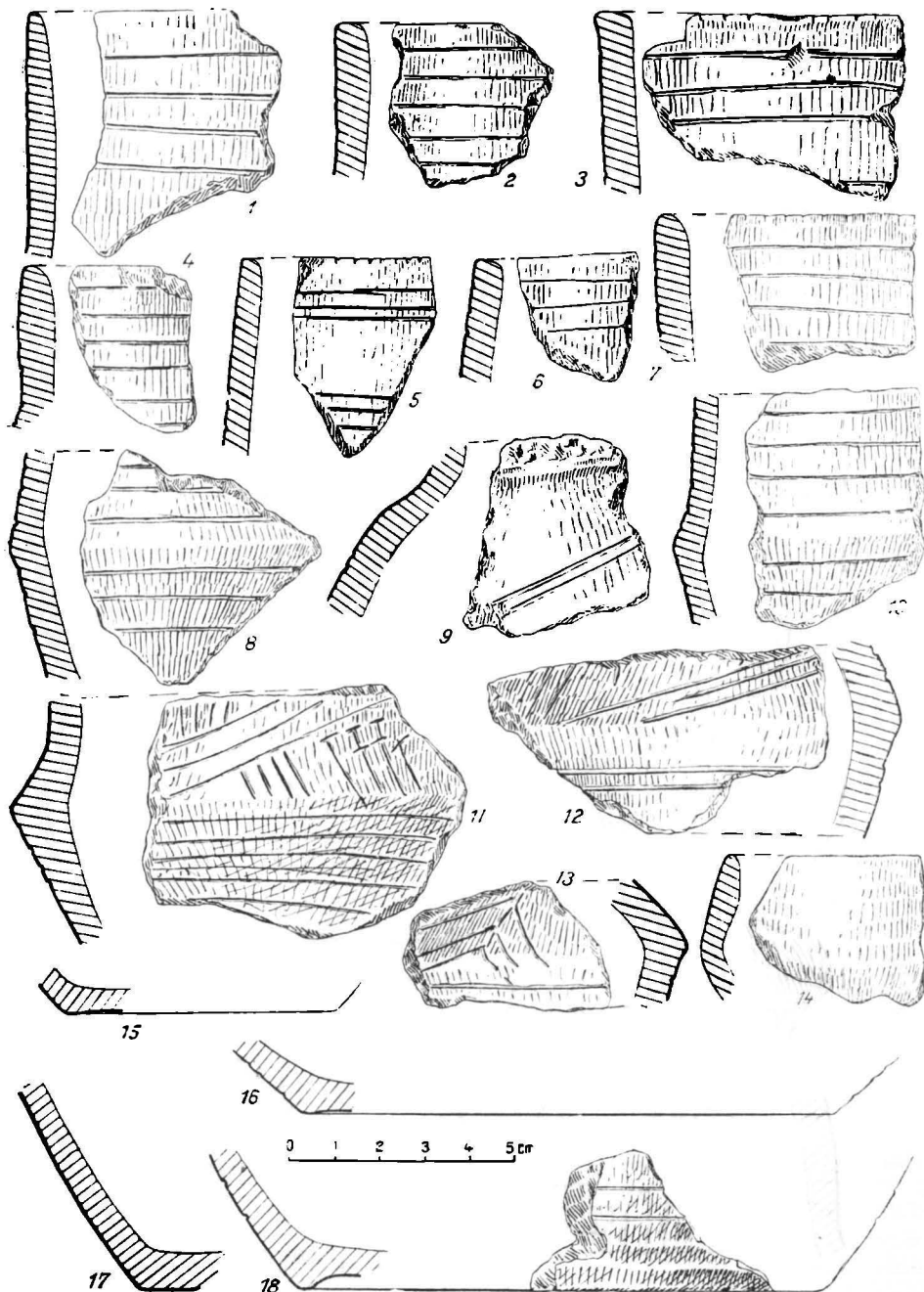

Fig. 8. — *Feldioura*. Fragmente ceramice de tip Boian, din vase cu decor incizat.

il constituie benzile largi, cuprinzînd desfășurat un grup de tangente la cerc, cu marginea „decupată”, în unele cazuri cercul și tangenta sînt lucrute cu grijă și realizate dintr-o bandă mărginită de două linii incizate regulate. Spațiile triunghiulare, din lungul fișiei tangente, sînt acoperite cu cîte două unghiuri fiecare, avînd pe vîrf cîte un mic triunghi sau două triunghiuri în V. Alteori, acest motiv principal, realizat numai pe castroane, se făcea grosolan din grupuri de linii incizate, paralele. Subliniem că, de regulă, motivul decorativ se executa ținîndu-se seama de tectonica vasului. Pe cîteva cioburi muchiile sînt acoperite cu creștături inegale. În două cazuri, pe cioburi deosebite este cîte o fișie largă, mărginită de două linii incizate, iar suprafața fișiiilor este acoperită de adîncituri mici, inegale, dispuse neregulat. Vasele aveau de obicei culoarea cenușie pînă la negru, mai rar cafeniu-deschis roșcat pînă la cafeniu-închis.

Vasele din cele două grupe erau lustruite totdeauna la exterior.

Tot de această a treia categorie legăm și un grup de cioburi pe care se păstrează ornamente de tradiție liniară, cum sînt: fragment din gîtul cilindric al unui vas din pastă și cu formă Boian, pe care sînt cinci linii incizate aproape paralele, cele două inferioare formează un unghi, celelalte sînt arcuite. Pe vîrfurile unghiurilor, la primele două linii este cîte o creștătură, șirul de adîncituri se continuă și pe liniile arcuite. Un alt ciob, din pastă tipică Boian, are porțiuni din trei linii arcuite concentrice. Un singur ciob are o grupă de trei linii care formează o buclă îmbrucată în formă de S cu un alt grup de trei linii incizate. La extremitatea unei linii este o creștătură mică, la fel ca și pe vasele culturii cu ceramică liniară; suprafața lui este lustruită și are culoare cenușie (fig. 7/12). Motivul decorativ ca execuție pare a fi deosebit de cele specifice culturii amintite. Menționăm și un ciob de culoare cenușie, avînd la exterior o adîncitură făcută cu vîrfurile degetului. Seamănă, de asemenea, cu cele de pe vasele culturii cu ceramică liniară ⁴⁰.

Din dărinăturile locuințelor Boian de la Feldioara s-au descoperit numai cîteva bulgări mici, izolați, arși la roșu-cărămiziu, din lut amestecat cu paie (în cantitate redusă). Pe cîteva se păstrează urme de nulele alăturate de circa 0,03 m grosime. Datele documentare despre celelalte locuințe Boian din regiune sînt relativ puține, dar chiar cele cunoscute sînt deosebit de importante pentru studiul tipurilor de locuințe neolitice în general. La Eresteghin, Székely Zoltán a descoperit în cadrul unei așezări Boian resturi de locuințe cu platforme ⁴¹. Dacă la această descoperire adăugăm resturile de locuințe cu platforme dezvelite și studiate la Cernica în cadrul unei așezări a culturii Dudești ⁴², și la Vădastra, în cadrul stralului corespunzător fazei Vădastra II ⁴³, ajungem la concluzia că primele locuințe cu platforme de pe teritoriul țării noastre au apărut la începutul neoliticului mijlociu în sudul țării, de unde apoi, treptat, tipul de locuință amintit s-a răspîndit spre N și NE, devenind specific în neoliticul mijlociu

⁴⁰ Nu excludem posibilitatea ca ultimele două fragmente să aparțină efectiv culturii cu ceramică liniară, ca resturi izolate.

⁴¹ Informații de la Székely Zoltán,

⁴² Informație de la Sebastian Morintz, căruia îi aducem mulțumirile noastre.

⁴³ Informație de la Corneliu N. Mateescu, căruia îi aducem mulțumirile noastre.

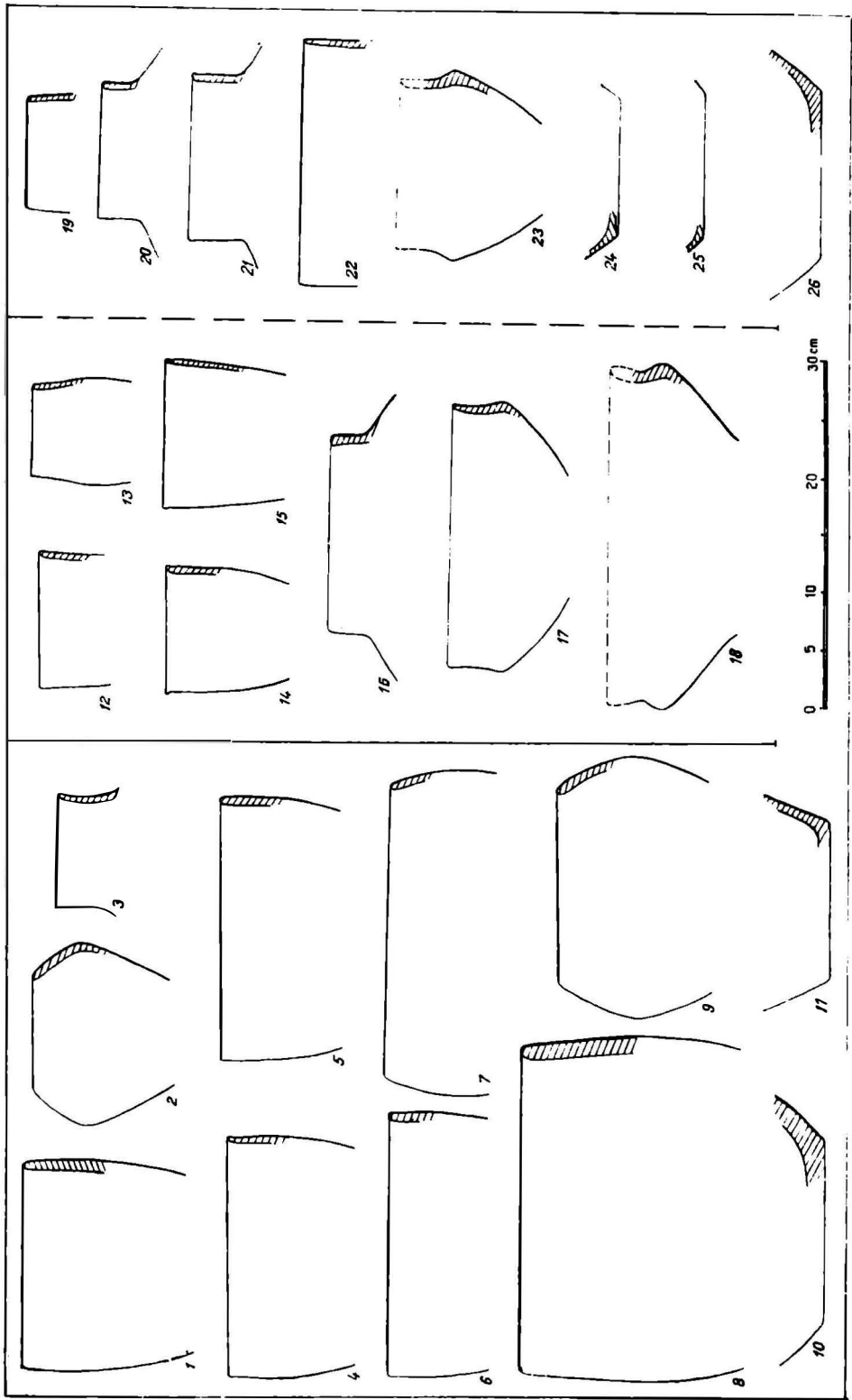

Fig. 9. — *Feldioara*. Forme de vase de tip Boian. 1 — 11, categoria I; 12 — 18, categoria III a; 19 — 26, categoria III b.

și dezvoltat din Moldova și regiunile vecine la nord și la est, de asemenea în estul și centrul Transilvaniei, precum și în Muntenia, ca și la sud de Dunăre.

Tipurile de așezare ale comunităților Boian din SE Transilvaniei sînt cele obișnuite și comunităților Boian (din perioada corespunzătoare) aflate la sud de Carpați. De obicei așezările sînt situate pe prelungiri ale terasei, mărginite de rîpe. Alegerea poziției oglindește tendința de a alege locuri ușor de apărat. De exemplu, resturile așezării Boian de la Feldioara sînt pe o astfel de prelungire de terasă, înaltă (cu larg cîmp de vedere), despărțită de restul terasei printr-o albieră adîncă și largă (este posibil ca să corespundă unui șanț de apărare săpat încă de către purtătorii culturii Boian). Este probabil că majoritatea așezărilor Boian din regiune au fost fortificate pe cale artificială (șanțuri de apărare).

Din datele cunoscute rezultă că în așezările Boian din regiunea studiată încă nu au fost descoperite figurine de lut ars și nici morminte certe aparținînd acestei culturi.

Pasta, formele și decorul ceramicii Boian din Transilvania sînt legate organic de cele specifice ceramicii Boian din Muntenia⁴⁴. În privința pastei, asemănarea se referă la o perioadă mai îndelungată (cu pasta vaselor din fazele Bolintineanu și Giulești). Formele vaselor Boian din preajma Oltului superior se aseamănă numai cu cele din etapa de sfîrșit a fazei Giulești. Ne referim la pahare, la vasele cu corpul bombat și gît cilindric, la vasele cu picior, la castroanele specifice. Decorul este și el foarte caracteristic în privința majorității elementelor sale: barbotina asociată cu benzi lustruite, pregătirea suprafeței vaselor pentru ornamentare, îmbinarea decorului excizat cu cel incizat, șirurile de triunghiuri mari în lungul buzei, grupuri de linii orizontale încadrînd suprafețe alcătuite din pătrățele de șah, motivele meandrice din benzi alternative scobite și cruțate, încrustate cu alb, creștăturile triunghiulare pe colțurile unghiurilor, grupurile de caneluri fine, orizontale, paralele, șirurile de mici creștături de-a lungul buzei paharelor, tangentele la cerc „decupate” de pe castroane. Toate aceste elemente sînt specifice în Muntenia numai ceramicii din etapa Aldeni a fazei Giulești și lipsesc din domeniul ceramicii din fazele Bolintineanu și Vidra, ca și din faza de tranziție. Toate elementele amintite privitoare la pastă, forme și decor se întîlnesc în majoritatea complexelor Boian din SE Transilvaniei. Pînă acum numai în două complexe în cadrul motivelor ornamentale apare și un element nou deosebit: „scărița” realizată din pătrățele scobite, în trepte (Feldioara, Sf. Gheorghe I⁴⁵). Acest element nou, care pe ceramica fazei Vidra apare de-abia în etapa finală (cruțat), constituie un indiciu important că în sud-estul Transilvaniei comunitățile culturii Boian au avut o evoluție mai îndelungată decît s-a crezut pînă acum, și anume de-a lungul perioadei corespunzătoare unei părți a etapei de sfîrșit a fazei Giulești și apoi în perioada corespunzătoare în timp fazei Vidra din sudul țării.

⁴⁴ Eugen Comșa, *op. cit.*, *passim*.

⁴⁵ *Ibidem*.

Cercetîndu-se ceramica din complexele Boian din regiunea de care ne ocupăm se constată că elementele decorului au suferit puține modificări în cursul întregii evoluții din regiune. Decorul excizat adînc și larg s-a menținut pînă la sfîrșitul perioadei, tot așa și triumphiurile mari, adesea pe două șiruri opuse, ca și ornamentele incizate. Observația duce la o altă concluzie. Comunitățile Boian pătrunse în Transilvania de SE, într-o regiune înconjurată de munți, și-au menținut multe dintre caracteristicile culturii materiale cu care au ajuns în regiune și acolo s-au dezvoltat (păstrînd în continuare, prin tradiție, unele elemente vechi) paralel cu comunitățile Boian din Cîmpia Română, care au avut o evoluție mai dinamică, cu schimbări apreciabile și în domeniul ceramicii (pastă, forme, decor). Evoluția a fost paralelă, în forme înrudite, dar care au ajuns treptat deosebite, deși între comunitățile din cele două zone au existat unele contacte ce au dus la apariția pe ceramica Boian din Transilvania a „scărîței” caracteristice fazei Vidra. Trebuie arătat că în anumite privințe, mai ales în domeniul ceramicii, se constată o mare asemănare între complexele Boian din Transilvania și cele din nord-estul Munteniei. Asemănarea se explică prin raporturile de filiație dintre cele două grupe de comunități. Rămîne de urmărit în viitor și un alt aspect al problemei, dacă nu cuniva și comunitățile din NE Munteniei în legătură cu cele din Transilvania nu vor fi avut și ele o evoluție paralelă și deosebită de cea a comunităților din Cîmpia Dunării, acestea din urmă strîns legate de sud. Ridicăm această problemă pentru că pînă în prezent la nord și la nord-est de riul Ialomița nu se cunosc așezări aparținînd fazei Vidra.

În privința raporturilor dintre comunitățile Boian din Transilvania și cele din Moldova de vest documentarea este încă relativ redusă. Asemănarea dintre cele două grupuri de comunități se explică prin înrudirea lor inițială și prin pătrunderea și stabilirea lor aproape concomitentă în cele două regiuni și, desigur, prin legăturile dintre ele. Unele deosebiri se datoresc faptului că în Moldova comunitățile Boian au întîlnit, în vestul provinciei, comunități aparținînd culturii cu ceramică liniară evoluată, fapt scos în evidență de decorul unei serii de vase de la Traian (Dealul Viei)⁴⁶. În același timp, elementele decorative de tradiție sau influență liniară sînt reduse cantitativ pe ceramica Boian din Transilvania.

Dacă elementele inițiale principale ale culturii sînt de tip Boian-Giușești, altele au analogii în Moldova⁴⁷. Așa este mai ales tehnica de a realiza decorul adîncit nu prin scobire, ci prin trasare, sistem rar întîlnit în Muntenia, dar larg răspîndit în Moldova, în principal în fazele Precucuteni II și III; apoi sînt benzile înguste (din cîte două linii paralele incizate), avînd suprafața împărțită în pătrățele⁴⁸, tot așa și canelurile largi asociate cu creștături pe buza castroanelor (cu partea superioară cilindrică) și benzile scobite arcuite. Elementele menționate sugerează ideea că după

⁴⁶ H. Dumitrescu, *Șantierul arheologic Traian (1954)*, în *SCIV*, VI, 1955, 3-4, p. 476, fig. 17/9, 1-1.

⁴⁷ Legătura dintre comunitățile de origine Boian din Transilvania și Moldova se făcea prin trecătorile Oituz și Ghimeș-Palanca.

⁴⁸ Radu Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936 - 1948*, București, 1957, p. 83, fig. 54/4.

toate probabilitățile procesul de formare a culturii Precucuteni s-a produs nu numai în vestul Moldovei, cum s-a crezut pînă acum, ci și, cel puțin în parte, și în SE Transilvaniei. În stadiul actual al cercetărilor se constată că la un moment dat comunitățile Boian din Transilvania au avut legături mai strînse cu cele din Moldova decît cu cele din Muntenia. Descoperirea în așezarea de la Bancu a unui nivel din faza Precucuteni II și a altuia din faza Precucuteni III pledează în același sens.

Observațiile stratigrafice de la Alba-Iulia (cartierul Lumea Nouă), de la Petrești și de la Tărtăria sînt deosebit de importante pentru lămurirea raporturilor dintre cele două zone culturale (SE și SV Transilvaniei). La Alba-Iulia, într-un strat de cultură Turdaș tîrziu, s-au găsit fragmente ceramice aparținînd culturii cu ceramică liniară, iar din stratul de deasupra, coresponzător fazelor I și II ale culturii Petrești, s-au scos la lumină cioburi cu decor excizat⁴⁹. La Petrești, în stratul din faza II a culturii Petrești, s-au descoperit de asemenea cioburi cu decor excizat⁵⁰. Aceste descoperiri corespond și cu observația de la Tărtăria, unde cioburi atribuite culturii Boian s-au găsit în stratul Turdaș-Petrești⁵¹. Toate aceste date indică un paralelism între cultura Boian din Transilvania și faza de început a culturii Petrești.

Datele documentare existente nu ne permit încă studierea problemei cu privire la factorii care au dus la dispariția sau la transformarea comunităților Boian din Transilvania și înlocuirea lor prin comunitățile culturii Cucuteni-Ariuşd.

EUGEN COMȘA

КУЛЬТУРА БОЯН В ТРАНСИЛЬВАНИИ

РЕЗЮМЕ

Находки, обнаруженные в Фельдиоаре в 1963 г., позволили изучить историю общин культуры Боян в Трансильвании и их связей с общинами других неолитических культур юго-восточной и центральной части Трансильвании. Общины Боян в собственном смысле этого слова обоснованы до настоящего времени лишь в юго-восточной части Трансильвании. Фрагменты керамики с вырезанным орнаментом, найденные в различных поселениях центра Трансильвании, представляют собой одну из категорий керамики комплекса Турдаш-Петрешь.

В юго-восточной части Трансильвании известно 18 поселений и несколько более мелких комплексов, относящихся к общинам Боян,

⁴⁹ Informații deosebit de importante primite de la D. Berciu, căruiua îi aducem mulțumi-rile noastre.

⁵⁰ Informație D. Berciu.

⁵¹ N. Vlăsa, *Probleme ale cronologiei neoliticului Transilvaniei în lumina stratigrafiei așezării de la Tărtăria*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, seria Historia*, fasc. 2, 1962, Cluj, p. 25.

проникшим в эту область в конце фазы Джулешть. Имеются данные, указывающие на то, что они расселились и развились там в период, соответствующий второму этапу фазы Джулешть, и в течение всей фазы Видра из Мунтении. Некоторые материалы, найденные в юго-восточной части Трансильвании, наводят на мысль, что зарождение культуры Прекукутень, по всей вероятности, имело место на западе Молдовы и, частично, на юго-востоке Трансильвании. Находки из нескольких поселений, расположенных в центре Трансильвании, указывают на современность общин культуры Боян из Трансильвании с начальной фазой культуры Петрешть, а также на то, что роспись на керамике Петрешть является более древней, чем роспись на керамике из Ариушд-Кукутень. В неолите юго-восточной части Трансильвании культура Боян располагается между культурой линейной керамики и культурой Ариушд-Кукутень.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Профиль северного края площадки, раскопанной в Фельдиоаре, 1, материк, глина; 2, 4, слой древней растительной почвы; 3, слой земли с материалами типа Боян; 5, 6, слой земли с материалами типа Ариушд; 7, слой растительной недавней почвы.

Рис. 2. — Карта находок типа Боян в Трансильвании.

Рис. 3. — *Фельдиоара*. Плоский каменный топорик из слоя Боян.

Рис. 4. — *Фельдиоара*. Керамические фрагменты обиходных сосудов типа Боян.

Рис. 5. — *Фельдиоара*. Керамические фрагменты сосудов типа Боян, украшенных вырезанным узором.

Рис. 6. — *Фельдиоара*. Керамические фрагменты сосудов типа Боян, украшенных канцелюрами и вырезанным узором.

Рис. 7. — *Фельдиоара*. Керамические фрагменты сосудов типа Боян, украшенных канцелюрами и вырезанным узором.

Рис. 8. — *Фельдиоара*. Керамические фрагменты сосудов типа Боян, украшенных вырезанным узором.

Рис. 9. — *Фельдиоара*. Формы сосудов типа Боян. 1—11, категория I; 12—18, категория III *a*; 19—26, категория III *b*.

LA CIVILISATION DE BOIAN EN TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

Les découvertes de 1963, de Feldioara, permettent l'analyse de l'histoire des communautés appartenant à la civilisation de Boian, en Transylvanie, de même que les rapports de celles-ci avec celles des autres civilisations néolithiques du sud-est et du centre de cette province. Les communautés de Boian proprement dites sont documentées avec certitude jusqu'à présent, seulement dans le sud-est de la Transylvanie. Les fragments céramiques à décor excisé, trouvés dans différents établisse-

ments du centre de la Transylvanie, représentent une catégorie céramique du complexe Turdaş-Petreşti.

Dans le sud-est de la Transylvanie on connaît 18 établissements et complexes de moindres proportions appartenant aux communautés de Boian, qui ont pénétré dans cette région à la fin de la phase de Giuleşti. D'après certaines données on peut établir que ces communautés ont habité et évolué dans ces lieux, pendant la période qui correspond à la deuxième étape de la phase de Giuleşti et pendant la phase de Vidra de la Valachie.

Certains matériaux découverts dans le sud-est de la Transylvanie nous suggèrent l'idée que le processus de formation de la culture Precucuteni s'est déroulé selon toute probabilité dans le ouest de la Moldavie et aussi, du moins en partie, dans le sud-est de la Transylvanie. Les découvertes provenant de certains établissements du centre de la Transylvanie prouvent la contemporanéité des communautés de Boian de Transylvanie et de la phase du commencement de la civilisation de Petreşti, et par conséquent, l'ancienneté de la peinture de la céramique de Petreşti, par rapport à celle de la céramique d'Ariuşd-Cucuteni. Dans le néolithique de la région du sud-est de la Transylvanie, la civilisation de Boian se situe entre la civilisation de la céramique rubanée et la civilisation d'Ariuşd-Cucuteni.

LEGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Coupe de la paroi nord de la superficie fouillée, de Feldioara. 1, couche vierge argile; 2, 4, couches de sol végétal ancien; 3, couche contenant du matériel de type Boian; 5-6, couche contenant du matériel de type Ariuşd; 7, couche de sol végétal récent.

Fig. 2. — La carte des découvertes de type Boian, de Transylvanie.

Fig. 3. — *Feldioara*. Petite hache plate en pierre, de la couche de Boian.

Fig. 4. — *Feldioara*. Tessons céramiques de type Boian, provenant des vases d'usage ordinaire.

Fig. 5. — *Feldioara*. Tessons céramiques de type Boian, provenant des vases à décor excisé.

Fig. 6. — *Feldioara*. Tessons céramiques de type Boian, provenant des vases à décor cannelé et incisé.

Fig. 7. — *Feldioara*. Tessons céramiques de type Boian, provenant des vases à décor cannelé et incisé.

Fig. 8. — *Feldioara*. Tessons céramiques de type Boian, provenant des vases à décor incisé.

Fig. 9. — *Feldioara*. Formes de vases de type Boian. 1-11, catégorie I; 12-18, catégorie III a; 19-26, catégorie III b.